

मेंदूतील केंद्रं

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. २१-०४-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

मनाचा वेध घ्यायचा झाला तर तर सर्व प्रथम बहिर्मनाचाच (कॉन्शस माईडचाच) विचार करावा लागेल. बाह्य जगताचं मिळणारं ज्ञान, त्याची केली जाणारी नोंद, त्यावर केले जाणारे विचार आणि काढलेले निष्कर्ष, घेतले गेलेले निर्णय आणि त्यानुसार केल्या जाणाऱ्या कृती या साऱ्या प्रक्रिया मेंदूच्या माध्यमातूनच बहिर्मन करत असतं. त्यामुळे मनाचं स्थान केवळ मेंदूतच आहे, मेंदूतील प्रक्रिया म्हणजेच मन किंवा मेंदू म्हणजेच मन असा आभास होणं स्वाभाविकच आहे. मेंदूचाच विचार करायचा झाला तर मेंदूची एकूण रचना आणि कार्यप्रणाली या विषयीचं फक्त चार ते पाच टक्केच ज्ञान आधुनिक विज्ञानाला झालं आहे. तेव्हा इतक्यात 'मेंदूतच मन आहे' किंवा 'मेंदू म्हणजेच मन' असं म्हणण्याची घाई करणं योग्य ठरणार नाही. आता आपण दुसऱ्या बाजूनेही विचार करून पाहू. मेंदू हा अब्जावधी पेशींनी बनलेल्या तंतूंच्या जाळ्याचा गुंडा आहे. त्यातील बहुतांश पेशी या संदेशवाहकाचं कार्य करतात. काही पेशींना मात्र कोणता ना कोणता एकच भाव असतो. काही पेशींना ऐकलेल्या गोष्टींची नोंद ठेवणं हा भाव असतो. तर काही पेशींना पाहिलेल्या गोष्टींची नोंद ठेवणं हा भाव असतो. काही पेशी विविध वासांची नोंद ठेवतात, तर काही पेशी विविध चर्वीची नोंद ठेवतात. एकाच प्रकारच्या ज्ञानाची नोंद ठेवण्याचा भाव असलेल्या लाखो पेशी मेंदूत ठराविक ठिकाणीच एकत्र झालेल्या असतात. त्यामुळे पंचज्ञानेंद्रियांच्या ज्ञानाच्या (जाणिवांच्या) नोंदीची विविध केंद्रं मेंदूत तयार होतात. त्याचप्रमाणे भाषा, गणित, विज्ञान, तंत्रज्ञान अशा अनेक विषयांची केंद्रं देखील मेंदूत तयार होतात. एवढंच कशाला भय, क्रोध, दुःख, आनंद अशा विविध भाव-भावनांची अकरा केंद्रं आधुनिक विज्ञानाला ज्ञात झाली आहेत. याशिवाय संवेदना आणि प्रतिक्षिप्त क्रियांची केंद्रंही मेंदूत असतात. एवढंच नाही, तर इतर केंद्रातील नोंदींच्या आधारे विचार आणि कल्पना करण्याचं केंद्रं देखील मेंदूत असतं. आता लक्षात आलंच असेल की, प्रत्येक केंद्रातील पेशींचा, त्या केंद्राचा असा एकच भाव असतो. श्रवण नोंदकेंद्रात दृष्याची नोंद झाली असं कधी होत नाही. प्रत्येक नोंदकेंद्रं हे स्वतंत्र असतं. अशी अनेक नोंदकेंद्रं मेंदूत असल्याकारणाने, मन मेंदूतच असतं की काय? असा संभ्रम होणं स्वाभाविकच आहे. पण संपूर्ण शरीराचा विचार केला, तर असं लक्षात येईल की, शरीरातील बहुतांश पेशींना त्यांचा स्वतंत्र असा भाव असतो. शरीरातील इतर पेशींच्या भावाचाही या सदरात आपण थोडक्यात विचार करणार आहोत.